

De Diemer Vijfhoek Frank van Groen en Steven Wytema

De Diemer Vijfhoek is voor Amsterdamse vogelaars een vermaard vogelgebied. Het is een plaats waar de natuur zich grotendeels spontaan heeft kunnen ontwikkelen. In 2015 is het gebied geïnventariseerd op broedvogels. Hieronder worden de resultaten van deze inventarisatie gepresenteerd en worden de gegevens vergeleken met de resultaten van eerdere inventarisaties.

De inventarisatie in 2015 werd uitgevoerd in opdracht van Staatsbosbeheer, in het kader van het door de provincie gefinancierde Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL). Steven Wytema nam de veldbezoeken voor z'n rekening. Frank van Groen verwerkte de gegevens en schreef het rapport voor Staatsbosbeheer.

Gebiedsbeschrijving

De Diemer Vijfhoek, hier verder Vijfhoek genoemd, ligt tussen Muiden en IJburg in het IJmeer en is ruim 90 ha groot. Het gebied is in 1966-'67 ontstaan door buitendijkse opspuiting van de grond die vrij kwam door de bouw van een binnendijkse energiecentrale. In 1981 werd nog eens 300.000 kubieke meter slib opgespoten dat vrijkwam bij de verbreding van het Amsterdam-Rijnkanaal. Oorspronkelijk was het gehele gebied omringd door een kade die het gebied afsloot van het IJmeer. De kade was aan de zijde van het IJmeer afgewerkt met basaltblokken. Men kon destijds een rondje lopen over de met gras begroeide kade. Door niets te doen konden op de Vijfhoek spontaan wilgenbossen en rietlanden tot ontwikkeling komen. Een klein deel

van het terrein werd destijds begraasd door schapen. Later (in 1993) werd in het westen van de Vijfhoek eerst een afwateringskanaal gegraven en daarna de oostelijke ontsluitingsweg naar de Amsterdamse woonwijk IJburg aangelegd. Na 2004 is de Vijfhoek heringericht om de natuurwaarde te verhogen. Door het midden van het gebied is toen een voetpad aangelegd. Verder zijn enkele waterpartijen uitgegraven, zoals een kreek aan de

FOTO: FRANK VAN GROEN

Op de Vijfhoek zijn alle successiestadia van wilgenbos aanwezig.

noordzijde van het gebied, die in verbinding staat met het IJmeer, en drie meertjes aan weerszijden van het voetpad. Ook is een luwtedam met kijkscherm aangelegd aan de noordoostzijde van het gebied. Aan de noordzijde is de omringende kade op twee plaatsen afgegraven en is ook hier een extra waterpartij met een brug aangelegd. In het voorjaar van 2007 is de Vijfhoek weer officieel geopend.

Het westelijke, meer droge gedeelte, is begroeid met loofbos bestaande uit vele soorten wilgen met een dichte ondergroei van onder meer Grote brandnetel. In dit gedeelte is ook veel struweel te vinden. Het oostelijke, meer natte gedeelte, is begroeid met voornamelijk (water)riet en rietmoeras. In de overgang naar de droge damwand in het oosten ligt een smalle strook moerasbos. Het oostelijk deel van het terrein is sinds de herinrichting niet meer toegankelijk voor recreanten.

Methode

De inventarisatie in 2015 werd uitgevoerd volgens de BMP-methode (Van Dijk & Boele, 2011). Aan het gebied werden vijf bezoeken gebracht, in de vroege ochtend van 5 april, 27 april, 15 mei, 29 mei en 12 juni. De gemiddelde bezoektijd bedroeg 3 uur en veertig minuten. De geldige waarnemingen zijn in het veld direct digitaal verwerkt en later geclusterd tot territoria met een clusterprogramma dat werkt met de BMP-criteria van Sovon. Vijftien algemene soorten werden niet geteld (Wilde Eend, Fazant, Houtduif, Winterkoning, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees, Spreeuw, Vink, Zwarte Kraai, Ekster en Gaai).

Resultaten 2015

Bij de inventarisatie van de Vijfhoek werden 339 territoria van 36 soorten broedvogels vastgesteld, zie Tabel 1. De Vijfhoek is vooral van belang voor vogels van struwelen en jong bos, enkele watervogels en moerasvogels. Ook komen enkele soorten van opgaand bos en bosranden voor. Relatief talrijk zijn Koekoek, Blauwborst, Kleine Kalkoen en Tuinfluiter. Vooral het relatief talrijke voorkomen van bijzondere soorten als IJsvogel, Nachtegaal, Cetti's zanger, Snor, Grauwe Vliegenvanger en Matkop geeft de kwaliteit van het gebied aan.

Van de 39 in 2015 vastgestelde soorten broedvogels komen er vier voor op de 'Rode Lijst van de Nederlandse Broedvogels' (Van Beusekom et al, 2005). Het betreft Koekoek (kwetsbaar), Snor (kwetsbaar), Grauwe Vliegenvanger (gevoelig) en Matkop (gevoelig).

Luchtfoto van de Vijfhoek

Vergelijking met eerdere inventarisaties

De Vijfhoek werd ook in 2008 geïnventariseerd in opdracht van Staatsbosbeheer (Wiersema en Jager, 2008). In de jaren 1988, 1998 en 2007 werd het gebied op broedvogels geïnventariseerd in het kader van de Provinciale Natuur Informatie (PNI). De inventarisaties werden destijds uitgevoerd volgens de uitgebreide territoriumkartering (Van Dijk, 1996, 2004) die grotendeels overeenkomt met de in 2015 gehanteerde methode. In de jaren 1991-1994 is de Vijfhoek op broedvogels geïnventariseerd door David Tempelman volgens de BMP-methode (Tempelman, 1995). Ook in de jaren 1973-1981 zijn vogels geteld op de Vijfhoek. Het betrof toen een veel groter gebied en er werd op een andere manier geteld (turven per hoek). Om die reden worden de resultaten uit die jaren hier verder buiten beschouwing gelaten.

Een overzicht waarin de resultaten van bovengenoemde broedvogelinventarisaties worden vergeleken met die van 2015 is te vinden in Tabel 1. Voor de jaren 1991-1994 is het afgeronde gemiddelde aantal territoria genomen.

De resultaten uit de jaren 2007 en 2008 zijn naar verwachting goed vergelijkbaar omdat net als bij deze inventarisatie is uitgegaan van vijf dagbezoeken. In 1988 en 1998 werden maar vier bezoeken uitgevoerd. Dit kan het aantal vastgestelde territoria negatief hebben beïnvloed in vergelijking met de andere inventarisaties. In de jaren 1991-1994 werden acht ochtendbezoeken en twee avondbezoeken uitgevoerd. Bij de inventarisaties in de vorige eeuw kon nog geen gebruik worden gemaakt van het pad door het midden van het gebied. Hierdoor zal het aantal vastgestelde territoria negatief beïnvloed zijn ten opzichte van de inventarisaties vanaf 2007. Daar staat tegenover dat een hoekje in het zuiden van het gebied in 2015 buiten de inventarisatie viel.

Matkop, Vijfhoek, 11 oktober 2015

Bij een vergelijking van de resultaten van broedvogelinventarisaties uit verschillende jaren is het goed om te beseffen dat veranderingen in het aantal vastgestelde territoria te maken kunnen hebben met jaarinvloeden (zoals het weer en de voedselsituatie), landschappelijke veranderingen en de landelijke trend. Daarnaast kunnen waarnemersinvloeden optreden wanneer door verschillende mensen is geïnventariseerd.

Tabel 1

Aantal vastgestelde territoria in Diemervijfhoek (ng = niet geteld)						
Naam \ Jaar	88	91-94	98	07	08	15
Dodaars	0	0	0	1	5	6
Fuut	0	0	2	0	1	4
Roerdomp	0	0	0	0	1	0
Knobbelzwaan	0	0	0	0	0	1
Grauwe Gans	0	1	0	8	48	31
Nijlgans	0	0	0	2	1	0
Bergeend	0	0	0	1	0	0
Krakeend	0	3	0	4	6	1
Krooneend	0	0	0	0	1	1
Kuifeend	0	1	0	6	8	2
Bruine Kiekendief	1	1	1	0	0	0
Havik	0	1	1	0	2	1
Buizerd	0	0	1	0	0	1
Boomvalk	0	0	0	0	1	0
Watterral	0	3	1	2	1	1
Waterhoen	ng	0	ng	ng	1	2
Meerkoet	ng	8	ng	ng	7	12
Kleine Plevier	0	0	0	0	1	0
Kievit	2	0	0	2	0	0
Holenduif	1	0	0	0	1	0
Koekoek	3	4	4	3	5	11
IJsvogel	0	0	0	1	2	2
Grote Bonte Specht	0	2	4	5	6	14
Witte Kwikstaart	0	0	0	0	3	0
Heggenmus	ng	14	ng	ng	6	19
Nachtegaal	3	6	5	5	5	4
Blauwborst	0	4	4	6	8	10
Zanglijster	0	10	0	ng	5	19
Cetti's Zanger	0	0	0	0	0	4
Sprinkhaanzanger	1	5	4	1	3	0
Snor	5	5	3	0	0	3
Rietzanger	5	11	5	2	1	11
Bosrietzanger	14	13	1	5	9	12
Kleine Karekiet	48	39	26	29	30	30
Spotvogel	4	1	2	2	1	0
Braamsluiper	0	1	0	0	0	0
Grasmus	12	8	22	9	6	8
Tuinfluit	67	33	40	ng	51	27
Zwartkop	28	29	25	ng	39	65
Gr. Vliegenvanger	0	0	0	0	1	2
Baardman	2	1	0	0	0	0
Staartmees	1	3	4	ng	2	2
Matkop	5	5	6	4	2	3
Boomklever	0	0	0	0	0	1
Boomkruiper	0	1	3	ng	4	11
Buidelmees	0	1	0	0	0	0
Groenling	0	0	0	ng	1	1
Putter	0	0	1	2	1	0
Goudvink	0	0	0	1	1	4
Appelvink	0	0	0	ng	1	2
Rietgors	15	20	9	8	8	11
Aantal territoria	217	234	174	109	286	339
Aantal soorten	18	29	23	23	40	36

Uit Tabel 1 blijkt dat het aantal vastgestelde soorten broedvogels sinds eind jaren tachtig is toegenomen op de Vijfhoek, van ruim 20 tot rond de 40. Hierbij zijn de algemene niet getelde soorten buiten beschouwing gelaten. Ook het aantal territoria nam toe, mogelijk mede omdat vanaf 2007 vanaf het centrale pad geteld kon worden. In 2007 viel dit aantal territoria laag uit omdat toen algemene soorten als Zwartkop en Tuinfluit en enkele andere soorten niet werden geïnventariseerd.

Vergeleken met 2008 is het aantal territoria van vogels van opgaand bos en bosranden op de Vijfhoek ruim verdubbeld (van 16 naar 33). Dit geeft aan dat met het ouder worden van de bomen in het gebied dit geschikter wordt voor deze groep. Ook struweelvogels doen het goed. Uitzonderingen zijn Tuinfluit, waarschijnlijk omdat jong struweel ouder is geworden en minder geschikt als habitat voor deze soort.

Soorten die afhankelijk zijn van moerasvegetaties houden stand op de Vijfhoek. Blauwborst en Rietzanger bereikten de hoogste stand ooit. Het standhouden van deze soorten is opmerkelijk, vanwege de voortgaande successie van hoog opgaande vegetatie in het gebied.

Rode Lijst-soorten die alleen in het verleden zijn vastgesteld als broedvogel op de Vijfhoek zijn Roerdomp (2008), Boomvalk (2008) en Spotvogel.

Soorten uitgelicht

Dodaars

Op de Vijfhoek is sinds de herinrichting en de aanleg van waterpartijen een bloeiende populatie Dodaarsjes ontstaan. De zes territoria van 2015 vormen de hoogste stand tot nu toe.

Krakeend

De Krakeend is afgenomen ten opzichte van 2008. Mogelijk zijn de waterpartijen op de Vijfhoek door successie* minder geschikt geworden voor deze soort, maar gezien de stijgende landelijke trend is dit opvallend.

Koekoek

Met elf territoria bereikte de Koekoek een recordstand in het gebied. De toename op de Vijfhoek komt niet overeen met de landelijke trend en heeft mogelijk te maken met een toename aan waardvogels als Heggenmus maar kan ook deels aan waarnemerseffecten worden toegeschreven. De Koekoek is een lastig te inventariseren soort die zich in korte tijd over grote afstanden kan verplaatsen.

Matkop

Vergeleken met inventarisaties in 1988, 1998 en 2007 is de soort wat afgenomen. De stand is vergelijkbaar met die van 2008. De drie territoria van 2015 werden vastgesteld in het zuidwestelijk deel van het gebied. De landelijke trend van de Matkop laat al lange tijd een matige afname zien. Sinds 1990 is de stand ruim gehalveerd. Klimaatverandering, en dan met name de zachtere winters, heeft mogelijk een negatieve invloed op de Matkop (zie Van Beusekom et al., 2005). Spontane verbossing is over het algemeen gunstig voor Matkoppen. Daar staat tegenover dat de Grote Bonte Specht, die een predator van nestjongen is, flink is toegenomen in gebied.

BOS- en STRUWELVOGELS

Grote Bonte Specht

Vergeleken met 2008 is de Grote Bonte Specht sterk toegenomen. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het ouder worden van de bomen in het gebied.

Heggenmus

Vergeleken met 2008 is de stand van de Heggenmus ruim verdrievoudigd. Dit komt niet overeen met de landelijke trend die sinds 1990 een matige afname laat zien. De voortgaande ontwikkeling van struweel in het gebied moet als oorzaak van de toename worden gezien.

Tuinfluitier

Vergeleken met 2008 is de soort duidelijk afgenomen. Op de Vijfhoek is sprake van voortgaande successie in de richting van ouder bos. Hier wordt de Tuinfluitier langzaam maar zeker vervangen door de Zwartkop.

*Successie is verandering van soortensamenstelling in een gebied, totdat het een stabiele eindfase heeft bereikt.

Zwartkop

Op de Vijfhoek is de Zwartkop sterk toegenomen. De toename heeft deels te maken met het ouder worden van struwelen en bossen in het gebied en deels ook met de algehele toename in Nederland van de soort. De landelijke trend van de Zwartkop laat een matige toename zien, met een ruime verdubbeling van de stand sinds 1990.

Grasmus

In 1998 werd het hoogste aantal van 22 territoria van Grasmus vastgesteld. Sindsdien is de soort afgenomen. In 2015 konden aan de rand van het gebied nog wel acht territoria worden genoteerd. Een mogelijke oorzaak voor de achteruitgang is de tweedeling van de Vijfhoek in rietmoeras enerzijds en ouder wordend bos anderzijds, waarbij het typische struikhabitat, afgewisseld met open terrein, verdwijnt.

Grauwe Vliegenvanger

Verheugend is dat van deze Rode Lijst-soort in 2015 twee territoria werden vastgesteld. In 2008 ging het om één territorium. Bij eerdere inventarisaties kon nog geen geldig territorium worden vastgesteld.

Boomklever

Vergeleken met eerdere inventarisaties werd voor het eerst een geldig territorium van Boomklever vastgesteld. De vestiging past in de landelijke trend, sluit aan op de algehele areaaluitbreiding van de soort in West Nederland en geeft aan dat het bos op de Diemer Vijfhoek nu oud genoeg is om ook deze soort geschikt leefgebied te bieden.

FOTO: ROBERT HEEMSKERK

De grasmus leeft graag in een open gebied, afgewisseld met struiken

Boomkruiper

Verspreid over de beboste terreindelen in het westen en zuiden van het gebied werden elf territoria vastgesteld. Hiermee is de stand verdrievoudigd vergeleken met 2008. De toename houdt ongetwijfeld verband met het ouder worden van het bos in het gebied.

Goudvink

In 2008 kon deze fraaie vink voor het eerst als broedvogel worden genoteerd op de Vijfhoek. In 2015 werden vier territoria vastgesteld. De vestiging van de Goudvink in het gebied en de recente toename past in de landelijke trend en het door vegetatiesuccessie geschikter worden van het terrein voor deze struweelsoort.

Sinds 1990 vertoont de BMP-index van de Goudvink flinke schommelingen. De algehele trend laat een matige toename zien. De soort verschijnt langzaam maar zeker op steeds meer plaatsen in het westen van het land als broedvogel.

Appelvink

Centraal in het beboste deel van de Vijfhoek werden twee territoria vastgesteld, één meer dan in 2008. De vestiging van de soort en de geleidelijke toename past in de landelijke trend en het geschikter worden van het biotoop.

MOERASVOGELS

Blauwborst

Begin jaren negentig werden voor het eerst territoria van de Blauwborst vastgesteld op de Vijfhoek. Sindsdien is het aantal territoria toegenomen, tot tien in 2015. De combinatie moeras en struweel doet de soort duidelijk goed.

Cetti's Zanger

Vergeleken met eerdere inventarisaties is de Cetti's zanger een nieuwkomer op de Vijfhoek. De afgelopen jaren werden regelmatig zingende vogels waargenomen in het gebied. Alle territoria liggen in het oostelijk deel. Ondanks een zwaar interpretatiecriterium van twee waarnemingen die nodig zijn voor een geldig territorium konden vier territoria worden genoteerd. Op 12 juni zijn zelfs zeven uitsluitende waarnemingen van Cetti's zanger gedaan.

Cetti's zanger is een nieuwkomer op de Vijfhoek

FOTO: ROEEL BOS, 15 APRIL 2015

Ook elders in Nederland doet de soort het goed, zoals in het rivierengebied. Er is sprake van een sterke toename. Enkele wat strengere winters hebben recent niet geleid tot een ineenstorting van de stand. In dichte ruigtes weet de soort tegenwoordig ook koudeperiodes te overleven.

Snor

Net als in 1998 werden drie territoria van de Snor vastgesteld. Alle territoria lagen in het oostelijke, natte deel van het terrein. Vreemd is dat de soort zowel in 2007 als in 2008 niet is vastgesteld. In 1988 en begin jaren negentig konden zelfs vijf territoria worden genoteerd.

Rietzanger

Met elf territoria lijkt de stand sterk toegenomen ten opzichte van 2008. Alle territoria liggen in het oostelijk deel. Mogelijk is de soort in 2008 onderteld, want de toename op de Vijfhoek is veel groter dan de landelijke toename in dezelfde periode. Begin jaren negentig werden ook elf territoria vastgesteld.

Rietgors

Vergeleken met 2008 is de soort toegenomen. Op de Vijfhoek liggen de territoria vooral aan de rand van het gebied, in de meer open terreingedeeltes. In 1988 en begin jaren negentig toen het gebied meer open van karakter was lag het aantal territoria duidelijk hoger.

Conclusie

Uit de resultaten van de inventarisatie van de Vijfhoek in 2015 blijkt dat het gebied nog steeds van belang is voor vogels. Er werden meer territoria vastgesteld dan ooit. Door het beheer van het gebied dat momenteel voornamelijk bestaat uit niets doen kunnen natuurlijke processen ongehinderd plaatsvinden. Door vegetatiesuccessie zijn bos- en moerasvogels toegenomen. Een mogelijke verklaring voor het grote aantal territoria is de toegenomen biomassa: bij genoeg biodiversiteit is er meer plek om te nestelen en meer biomassa voor het belangrijkste voedsel: insecten.

In de steeds drukker wordende noordvleugel van de Randstad is de Vijfhoek een relatieve oase van rust, een gebied waar de natuurminnende stedeling werkelijk aan z'n trekken kan komen. Hopelijk zal dit in de toekomst ook zo blijven.

Literatuur

- Beusekom, R. van, Huigen P., Hustings F., de Pater, K. & Thissen J. (red.), 2005. Rode Lijst van Nederlandse broedvogels. Tirion uitgevers B.V., Baarn.
- Van Dijk, A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Groen, van F.M., S. Wytéma & M. van Straaten, 2015. Broedvogels van de Diemervijfhoek en enkele eilanden in het IJmeer. GtG-rapport 2015-31, Van der Goes en Groot, Alkmaar.
- Tempelma, D., 1995. Inventarisatie van de Vijfhoek 1991-1994. De Gierzwaluw jg.33 (4): 152-163.
- Wiersema C. & Jager K. 2008. Broedvogels van Staatsbosbeheerobjecten in IJmeer, Gooimeer, Eemmeer en Eemland in 2008. SOVON-inventarisatierapport 2008/17. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.